

Mária Šimková

Príspevok Eugena Jónu k teórii slovných druhov v kontexte slovenskej jazykovedy 20. storočia

Šimková, M.: Eugen Jóna's Contribution to the Theory of Word Classes in the Context of the 20th Century Slovak Linguistics. *Slovenská reč*, 2010, 75, No. 2, pp. 128 – 142. (Bratislava)

In the 1950s and 1960s Slovak linguistics saw fruitful discussions concerning the issues of word classes, especially of function words (particles, modal words, predicative or the category of state). Professional discussions that very often turned into a controversy helped to prepare good foundations and starting point for modern Slovak linguistics on which were based fundamental works such as *Morfológia slovenského jazyka* – unsurpassed until today – and *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968) in the compilation of which Eugen Jóna made use of his experience as well. His vast array of professional and scientific knowledge and interests (dialectology, history, language culture, grammar, lexicology and lexicography) ranks him among versatile Slovak linguists of the 20th century. He has substantially contributed to the definition of particles as a separate word class and stabilizing word-class system of the Slovak language.

Vymedzovanie slovných druhov predstavuje jednu z najvšeobecnejších, najstarších a stále aktuálnych lingvistických tém. Z časového hľadiska sa klasifikácii slov venovali a venujú rôzni bádatelia od starovekých filozofických vied až po moderné lingvistické opisy, ktoré sa z metodologického hľadiska aj v súčasnosti obligátne začínajú triedením slov (podrobnejší prehľad vývinu slovnodruhových teórií uvádzame v Šimková, 2008, s. 16 – 27). V slovenskej jazykovede bola táto otázka osobitne aktuálna v 50. a 60. rokoch 20. st. a svojím dielom k jej riešeniu prispel aj Eugen Jóna, ktorý už od 40. rokov publikoval v časopise *Slovenská reč* sériu štúdií o funkciách predložiek (Jóna, 1940/1941, 1943/1944) a o niektorých výrazoch zo slovného druhu príslovky, napr. *treba, načim* (Jóna, 1938/1940), *vše, zavše* (Jóna, 1952). Svoje čiastkové práce z oblasti lexicológie a gramatiky síce orientoval najmä z hľadiska jazykovej kultúry a školskej praxe, ale nevyhol sa ani postaveniu analyzovaných jazykových prostriedkov v systéme slovenského jazyka. Rovnako sa slovným druhom nemohol vyhnúť ani v neskorších (individuálnych i kolektívnych) syntetizujúcich prácach: *Spisovná slovenčina pre každého* (1950), *Úvod do jazykovedy* (1954, 1955, 1959), *Slovenština* (1957 a ďalšie vyd.; spoluautor), *Slovník spisovného jazyka slovenského. 1. A – J* (1946 – 1949; spoluautor). Vo svojich bádaniach sa opieral o bohaté znalosti súčasnej aj staršej lingvistickej literatúry. Z jeho podrobných štúdií o jednotlivých gramatikách slovenčiny, ich zdrojoch a kontextoch sa viaceré kamienky dajú vložiť aj do mozaiky genealógie slovných druhov v slovenčine (Jóna, 1973, 1978, 1980a, 1980b, 1991a, 1991b).

Vzhľadom na to, že sa vo svojej výskumnej práci zaoberáme predovšetkým časticami, tento slovný druh bude východiskom aj pri bilancovaní príspevku E. Jónu k teórii slovných druhov v slovenskej jazykovede 20. storočia.

Prehistória častíc v slovenskej jazykovede sa začína už u A. Bernoláka, ktorý použil slovo *častica* (*particula*) napr. v poznámke pri predložke *od*: „*Od* je opakom častice *do*“ (súborné vydanie J. Paveleka Gramatické dielo A. Bernoláka, 1964, s. 351) a v poznámke k želacím spojкам *bich, bis, bisme, bist'e, bi*: „Tieto spojky, ak sú samostatné, vždy sa kladú za sloveso ... Keď však predchádza iná častica, vtedy sa zároveň s ňou kladie pred sloveso a splyvajú akoby v jedno slovo ..., napr. *Keďbich gá išol do Trnavy...*“ (c. d., s. 359).¹ L. Štúr vo svojej *Nauke reči Slovenskej* (1846; citujeme podľa vydania H. Barteka z r. 1943²) označuje ako čiastočky napr. slová *sa, bi, ňe*: „Dvojaké zaprenie v slovenčine istí, ale len vtedy, keď sa čiastočka zapieracia *ňe* výslovne dva razy vo výpovedi nachodí, bo jestliže iné slovo zaprenia, napr. *nič* atď., s čiastočkou spomenutou vo výpovedi stojí, berie sa toto v reči za istiace a len čiastočka *ňe* za zapierajúcu, úhrnkom teda výpoveď zapiera“ (c. d., s. 266). V oddelení o slovoslede analyzuje L. Štúr postavenie slovka *by*: „Čiastočka *bi* nebýva vždy spojená so slovesom, ku ktorému patrí, ale i k príslovkám a spojкам sa pripojuje: *kamkoľvek bi si šjeu, kolkokolvek bi si znau, máš sa ešte čo učiť, či bi to ňebolo dobre? hoc bi aj tak bolo, zvíťazíme* atď.“ (c. d., s. 290).

Prvé obdobie rozpoznávania špecifických vlastností slov, ktoré dnes považujeme za častice, a ich postupného zaraďovania do systému jazykových prostriedkov je poznamenané (syntaktickými) analýzami funkcie parentézy vo vete a v slovenskej jazykovede ho napĺňajú M. Hattala a S. Czambel, ktorí vo svojich opisoch parentézy (vstavky) pracovali nielen s voľne vloženými výpoveďami, ale aj so slovnými výrazmi v zátvorke, s „príslovkovite vkladnými slovami (*pravda, veru, zaiste* a pod.)“ (Czambel, 1902, s. 264). V *Slovenskej mluvnici* J. Damborského (5. vyd., 1930), vypracovanej podľa diel J. Gebauera – V. Ertla a S. Czambla, sa vo všeobecnom prehľade ešte uvádza klasická deväťčlenná slovnodruhová zostava bez častíc a lexémy, ktoré dnes hodnotíme ako častice, sú v jednotlivých častiach spracované medzi príklonkami či príslovkami.

V slovenských gramatikách a pravopisných príručkách nasledujúcich desaťročí sa častice spracúvajú podľa aktuálneho stavu ich teoretického poznania a akceptovania, resp. podľa zamerania autora a preferovania niektorého z klasifikačných kritérií alebo celého komplexu kritérií (lexikálnych, morfológických, syntaktických).

¹ Všetky citáty uvádzame v takej pravopisnej a štylistickej podobe, v akej sa nachádzajú v citovaných dielach.

² Originálny text je vo faximilnom vydaní L. Ďuroviča a S. Ondrejoviča z r. 2006 dostupný aj na WWW: <http://www.juls.savba.sk/ediela>

B. Letz v duchu antickej tradície, významne podporenej v slovanských jazykovedných teóriách napr. F. Miklošičom³, zahŕňa vo svojej gramatike, presnejšie v jej morfolologickej časti, všetky neohybné slová do jednej veľkej skupiny častíc, do ktorej podľa neho patria príslovky, predložky, spojky, citoslovčia, pracuje však aj s pomenovaním častica v užšom význame: „... 4. Uvedené druhy neohybných slov volajú sa spoločným menom aj časticami (partikulami), lebo ide obyčajne o krátke slovcia. 5. Častice často prechádzajú podľa funkcie do inej neohybných skupiny: *oko-lo* je predložka alebo príslovka, ... *ani* je príslovka, lež aj spojka ...“ (Letz, 1950, s. 372). Tento postup uplatňuje B. Letz aj pri definovaní jednotlivých podskupín „častíc“: „Príslovky sú neohybné slová (častice), ktoré vyjadrujú rozličné vzťahy a okolnosti, lež menovite: miesto, čas, spôsob, príčinu a prisviedčanie alebo zápor“ (c. d., s. 373). V tomto Letzovom širokom chápaní častíc-prísloviek sú v jednej časti definične zahrnuté aj niektoré častice v jednom z dnešných ponímaní (vyjadrovanie vzťahov), ďalšie sú v skupine prísloviek vyjadrujúcich prisviedčanie alebo zápor. Ostatné neohybné slovné druhy charakterizuje autor v ich vlastných významoch a funkciách: „Predložky sú neohybné častice, spojené vždy s menami v patričných pádoch“ (c. d., s. 376). V podobnom duchu vymedzuje predložky aj E. Jóna vo svojich štúdiách zo 40. rokov: „Predložky, najmä s hľadiska formy, ale aj geneticky, významove a syntakticky, patria do veľkej skupiny neohybných slov – častíc (particulae). Svojím pôvodom, ako skoro všetky častice, sú to príslovky...“ (Jóna, 1940/1941, s. 99).

Postupnosť začleňovania častíc do opisu jazykového systému slovenčiny sa plasticky prejavuje v rôznych vydaniach Praktickej príručky slovenského pravopisu (a výslovnosti – podľa pôvodného názvu) A. Zaunera (1940, 1941, 1947 vs. 1966) a Slovenskej gramatiky autorov E. Pauliny, J. Štolc, J. Ružička (1953, 1955 vs. 1963, 1968).⁴

V prvých vydaniach Praktickej príručky A. Zaunera „druhov slov (čiasť reči) je deväť“ (1941, s. 35), teda bez častíc, ktoré môžeme nájsť medzi spojkami, napr. *aleže, čiže, hoc, hoci* (c. d., s. 66 – 67) a príslovkami, napr. *bezpochyby, dočista*,

³ F. Miklošič (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Viedeň, 1883) prejavil podľa A. V. Isačenka vo vzťahu k príslovkám „polnuju bespomoščnost“ (Isačenko, 1965, s. 245), keď na základe jedného vonkajšieho znaku – paradigmatickej nemennosti – spojil pod spoločné pomenovanie „častice“ rôzne skupiny slov: príslovky, spojky, pričom predložky považuje za osobitnú skupinu prísloviek. Pomenovanie častice sa však v ruskej a ranej sovietskej lingvistickej literatúre (prelom 19. a 20. st. až do etablovania častíc ako samostatného slovného druhu v 30. – 40. rokoch 20. st.) bežne používalo na označenie celej triedy neohybných slov a termín partikuly sa v takomto význame vyskytuje aj v súčasnosti napr. v nemeckej a poľskej lingvistike.

⁴ Jednotlivé vydania sme zoskupili do kontrastívnych skupín podľa prepracovanosti ďalšieho vydania (ďalších vydaní), resp. podľa rozsahu zmien, ktoré sa týkajú slovnodruhovej problematiky a častíc.

doista, možbyť (c. d., s. 69). V treťom, zrevidovanom a upravenom vydaní (1966; pravopisnú a gramatickú časť revidoval V. Blanár) sa už uvádza: „Slovenčina má desať slovných druhov“ (c. d., s. 109) a medzi nimi aj „9. častice: *bár, bodaj, či, kiež, nech, pravdaže, takmer* atď.“ (tamže). V pravopisnej časti sa častice už takisto vyskytujú samostatne: medzi tými, ktoré „píšeme dovedna,“ sú napr. „*bezpochyby, bodaj, bohužiaľ, ktovie, možbyť, tobôž*; aj vysvetľovací výraz *napríklad*“ a oddelene sa píše: „*len-len, len-len že, priam tak* a pod.“ (c. d., s. 166). Viaceré častice sú ešte stále zaradené medzi spojkami (napr. *akokoľvek, akože, aleže*), príp. s poznámkou „i častica“: *sotvaže* (tamže).

Podobný vývin častíc môžeme sledovať v jednotlivých vydaniach Slovenskej gramatiky. V prvých vydaniach (Pauliny – Ružička – Štolc, 1953, 1955) „slová sa delia podľa svojho lexikálneho a gramatického významu na deväť slovných druhov“ (1955, s. 120). Častice sú tu už však na viacerých miestach prítomné oveľa zreteľnejšie, akoby na dosah k uznaniu ich plnej samostatnosti ako slovného druhu. Napr. pri spojkách autori uvádzajú: „Osobitným druhom spojok sú častice“ (c. d., s. 122). Pri členení slovných druhov na plnovýznamové a pomocné sú častice zapísané v druhej skupine ako rovnocenné spolu s predložkami a spojkami (c. d., s. 123). Ako časticu, resp. nesamostatnú zdôrazňovaciu časticu označujú autori výraz *nech* a morfému *-že* pri analýze tvarov rozkazovacieho spôsobu (c. d., s. 253). Najväčšie zastúpenie majú častice tradične medzi príslovkami a spojkami, v tejto gramatike aj medzi citoslovkami. V rámci prísloviak autori uvádzajú skupinu hodnotiacich prísloviak (napr. *asi, zo, až, aspoň, sotva*; c. d., s. 273) a osobitne vyčleňujú spôsobové (modálne) a zosilnené podoby niektorých zámen (napr. *akosi, akože*), resp. slová s modálnymi významami (*azda, snáď, veď, či, bár, však*) so spresnením, že sem patria aj slová, ktoré „sú už len výrazom osobného postoja a citovej zaujatosti hovoriaceho na obsahu jazykového prejavu: *hádám, reku, vari, vraj, veru, bodaj, žiaľbohu, bist'ú* atp. Niekedy sa tieto modálne zámená volajú aj častice. (Pozri pri spojkách ...)“ (c. d., s. 274). A v kapitole o spojkách konštatujú: „Niektoré spojky v istom postavení nespájajú vetné členy ani vety, ale zdôrazňujú niektoré vetné členy alebo i celú vetu. Takéto spojky sa volajú aj častice“ (c. d., s. 292 – 293). „Podrad'ovacie spojky možno využívať vo funkcii modálnych slov“ (c. d., s. 296). Vymedzovaním týchto viac-menej samostatných skupín a ich charakteristikami autori akoby stále explicitnejšie formulovali špecifické vlastnosti častíc v porovnaní s vlastnými spojkami, predložkami, príslovkami a pod. a skutočne pripravovali v slovenčine delimitáciu častíc do osobitného slovného druhu. Vzhľadom na tradíciu v slovenskej jazykovede však zaujali špecifický postoj k výrazom *áno, nie*, ktoré zaradili medzi citoslovcia⁵ podobne ako „tzv. formálne

⁵ V slovenskej (i českej – tu oveľa dlhšie) gramatickej tradícii sa výrazy *áno, nie* zarad'ovali pôvodne medzi príslovky.

pomocné slová, ktoré hovoriaci používa akoby na vyplnenie rytmu reči, ako napr. *teda, že, no, horkýže, tak, čidali, reku, ľal'a, hádam* atď.“ (c. d., s. 297). Všetky uvedené skupiny autori Slovenskej gramatiky v súlade s postupným vymedzovaním častíc v slovenskej lingvistiky prehodnotili a vo 4. i 5. vydaní (1963, 1968) ich už nachádzame v rámci samostatného slovného druhu častice.

V pomerne krátkom časovom rozpätí (dve až tri desaťročia) sa napokon v slovenskej lingvistiky vystriedalo viacero návrhov slovnodruhových klasifikácií založených na rôznych kritériách. Od klasickej 9-člennej sústavy opretej predovšetkým o významové kritérium (porov. napr. spomínanú príručku B. Letza, prvé vydania príručky A. Zaunera a gramatiky autorov E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc) sa s príspevkom prác A. V. Isačenka a ďalších autorov postupne upúšťalo a nahrádzala ju 10-členná klasifikácia založená na komplexnom sémanticko-morfologicko-syntaktickom princípe. Najmä v druhej polovici 50. rokov sa však pod vplyvom diskusií vo vtedajšej sovietskej lingvistiky a v rámci preferovania syntaktického kritéria uvažovalo o možnosti vymedziť ako samostatné triedy slov predikatíva, sponu, modálne slová a častice a rozšíriť počet slovných druhov na 12. V diskusiách na túto tému prebiehajúcich aj na Slovensku na rôznych fórach (konferencie, časopis Slovenská reč) napr. J. Ružička (1956), ktorý vychádzal pri tzv. sporných slovných druhoch z morfologického hľadiska, požadoval pozitívne lexikálne i gramatické vymedzenie potenciálnych nových slovných druhov. Aj na inom mieste (Ružička, 1957) sa postavil jednoznačne proti preferovaniu až výlučnosti syntaktického kritéria pri určovaní slovných druhov. Túto tendenciu rovnako neodporúčal E. Pauliny, ktorý zdôrazňoval, že tri hľadiská uplatňované pri určovaní slovných druhov (významové, morfologické a syntaktické) „sú vlastne hľadiskom jediným; ak ich členíme, členíme ich iba pracovne a hypoteticky, no v samom jazykovom systéme sú späté tak pevne, že neuvedomovať si ich spätosť a ponímať ich ako hľadiská samostatné je vážna metodická chyba“ (Pauliny, 1958, s. 25). Klasifikáciu slovnej zásoby podľa slovných druhov považoval za jediné systémovú klasifikáciu, pričom si uvedomoval, že vymedzený systém realizovaný v slovenčine „nie je univerzálne platný, pretože v jednotlivých jazykoch nie sú rovnako výrazne vyrazené jednotlivé protikladové vzťahy systému“ (c. d., s. 23).

Ďalší pokus o kategoriálne čisté klasifikáciu slovných druhov predstavovalo uplatnenie kritéria binárnych protikladov: samostatná – nesamostatná existencia, existencia s ohľadom na čas – bez ohľadu na čas, na základe ktorej sa vymedzovali tri slovné druhy: podstatné mená, prídavné mená a príslovky spolu, slovesá. Toto kritérium podrobil osobitnej kritike P. Ondrus vo svojej analýze koncepcií systému slovných druhov v slovenčine nielen v súvisi s preňho neprijateľným rozložením čísloviek (a zámen) do uvedených troch slovných druhov, ale aj vzhľadom na to, že toto kritérium „ani nenaznačuje, ako treba v rámci morfologických tried slov, zná-

mych pod názvom slovné druhy, riešiť otázku tzv. gramatických slov – predložiek a spojok – a problematiku citoslovieč“ (Ondrus, 1975, s. 201 – 202). V autorovom výpočte známych slovných druhov sa na tomto mieste nenachádzajú častice, hoci pri opise komplexného kritéria ich uvádza, ako to bolo už v tom čase bežné, ako gramatické slová spolu s predložkami a spojkami.

Päťdesiate roky 20. storočia sa teda v slovenskej jazykovede niesli v znamení podnetných diskusií o problematike slovných druhov, a to predovšetkým neohybných slovných druhov (častice, modálne slová, predikatíva alebo kategória stavu). Na začiatku týchto diskusií sa vo vzťahu k časticiam vyskytli medzi slovenskými jazykovedcami tri rozdielne prístupy (Ďurovič, 1950; Jóna, 1951; Isačenko, 1954). Všetci traja autori boli nejakým spôsobom ovplyvnení bádaniami a závermi ruských a sovietskych lingvistov a ich príspevky boli podrobené kritickej analýze na konferencii o sporných otázkach slovenskej gramatiky a o niektorých problémoch lexikológie (15. – 16. XII. 1955), porov. hlavný referát J. Ružičku (1956) a pripravené diskusné príspevky o časticiach P. Ondrusa (1956) a J. Štolca (1956).

E. Ďurovič (1950) vychádzal pri riešení otázky neohybných čiastok reči v slovenčine z vety ako najmenejšej jednotky komunikácie, teda z komunikatívnej funkcie jazyka.⁶ „Ukazuje sa totiž, že pre vyčerpávajúce určenie slova sú nevyhnutné tri hľadiská: popri morfológickom a sémantickom, ktoré sú inherentné každému izolovanému slovu, i hľadisko syntaktické, hľadisko funkčné. ... Schopnosť tvoriť syntagmy bude v ďalšom dôležitom kritériom pre odlišenie napr. častíc od adverbii“ (Ďurovič, 1950, s. 113). J. Ružička na spomínanej konferencii označil ako sporné prijímať funkciu vo vete za hlavné kritérium na vydelenie predikatív, modálnych slov a častíc. Spolu s A. V. Isačenkou argumentoval, že „syntaktická funkcia zaväzí iba pri tzv. služobných slovách. A ani predikatíva, ani modálne slová predsa nie sú v skupine služobných slov, ku ktorým patria v prvom rade predložky a spojky“ (Ružička, 1956, s. 8). J. Ružička v tomto vyjadrení neumiestňuje častice jednoznačne ani medzi služobné slová, ani mimo nich, akoby nemal istotu, kam častice v skutočnosti patria. Modálnym slovám, ktoré sa s časticami nielen prelínajú, ale v niektorých vlastnostiach a ponímaníach sú s nimi identické, však pripisuje jednoznačný status.

V Ďurovičovom funkčnom prístupe môžeme sledovať viaceré línie. Jedna je skutočne výrazne syntaktická, presnejšie formálne syntaktická, a v jej rámci autor zrejme poskytol v slovenskej jazykovede východisko na neskoršie prílišné preferovanie formálneho členenia častíc podľa ich postavenia vo vete: spájajúce častice

⁶ Bol to v tom čase, hlboko pred tzv. komunikačno-pragmatickým obratom, veľmi moderný počin a hoci v ňom E. Ďurovič nadväzoval aj na V. V. Vinogradova, blízke mu bolo aj funkčné zameranie Pražského lingvistického krúžku, čo však nenachádzalo veľa pochopenia vo vtedajšej politicko-spoločenskej situácii na Slovensku.

vymedzuje na základe ich fungovania v koordinatívnych syntagmách, slová *áno*, *nie* a podobné výrazy na základe fungovania v dialógu ako repliky. V jeho analýzach sa však prejavuje aj línia sémantická: „Slovo «dobre» v kontexte «Prid' zajtra k nám! – *Dobre, prídem.*» (úzus) má celkom iný význam, ako homonymné adverbium. V replike nieto ani stopy po pomenovaní vlastnosti: je tu len a len modálna sémantika“ (Ďurovič, c. d., s. 13). Na viacerých miestach autor obe línie prepája a upozorňuje na sémanticko-syntaktické súvislosti fungovania častíc v komunikácii: „tým, že častice nevznikli v určitej vetnej funkcii, ale že môžu sémanticky vyzdvihovať ktorýkoľvek člen vety, je dané ich veľmi voľné syntaktické fungovanie. ...častice práve v dôsledku tejto svojej pohyblivosti musia stáť vždy vedľa, najčastejšie pred slovom, ktoré modifikujú, lebo inak by nemohly vyjadriť svoju patričnosť práve k nemu. ... Možnosť upotrebenia jednotlivých častíc je však vždy nejako obmedzená lexicou slova, ktoré má byť modifikované. ... sú tu vždy isté, nie vždy jasné, sémantické podmienky, ktoré alebo dovoľujú, alebo znemožňujú spojenie jednotlivých elementov“ (c. d., s. 133). Hoci tu Ľ. Ďurovič nevyjasňuje otázky, ktoré sa mu vynárajú pri opise častíc (to, napokon, nebolo a ani nemohlo byť cieľom jeho štúdie), predsa formuluje také zistenia o význame a fungovaní častíc, s ktorými sa u iných autorov nestretáme.

Snahu o komplexný prístup k časticiam vyjadril Ľ. Ďurovič aj v ich definícii: „Pri našom ponímaní systému častiek reči v slovenčine musíme zaviesť pojem «častica» pre neohybné slová, ktoré však nevstupujú do determinatívnych ani iných syntagmatických vzťahov s členmi vety, ale iba ich rôznym spôsobom sémanticky modifikujú, pričom sú k nim pripojené princípom juxtapozície“ (c. d., s. 132). Schopnosť častíc modifikovať sémantiku slova alebo celej výpovede uvádza Ľ. Ďurovič osobitne aj pri jednotlivých podskupinách častíc, ktoré vymedzuje nadväzujúc na typológiu V. V. Vinogradova (1947, s. 665 – 676) ako: 1. vydieľajúce častice, 2. modálno-atributívne častice, 3. spájajúce častice, 4. *áno*, *nie* (Ďurovič, c. d., s. 135).

V súlade s názormi prevládajúcimi vo vtedajšej sovietskej lingvistiky Ľ. Ďurovič osobitne vymedzuje aj modálne slová. Spolu s A. V. Isačekom (Ľ. Ďurovič ho cituje podľa cyklostylovaného vydania rukopisu Časti reči v ruskom jazyke, ktorý nemáme k dispozícii) za modálne slová pokladá „tie, ktoré vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výpovedi bez toho, že by boli členmi vety. Pretože modálne slová nie sú členmi vety, pretože nevstupujú so žiadnym z vetných členov do syntaktického vzťahu, nemajú v jazyku ani syntaktickej platnosti a ***ostáva im len platnosť lexicálna***“ (Ďurovič, c. d., s. 130). Modálne slová podľa toho stoja syntakticky mimo vety.⁷

⁷ Podobný postoj nachádzame napr. u A. M. Peškovského (1956) vo vzťahu k uvádzacím slovom.

Z definície aj ďalšieho textu vyplýva, že L. Ďurovič zaraďuje medzi modálne slová také jazykové prostriedky, ktoré dovtedy neboli vymedzované v rámci morfológie ako samostatný slovný druh, ale v rámci syntaxe boli známe ako parentetické javy.⁸ A hoci „tak isto vzťah hovoriaceho k výpovedi možno vyjadriť práve tak slovom ako vetou alebo celým kontextom,“ je „dôležité, že sa v tejto funkcii vyvinula skupina slov, ktoré majú všetky sémantické i formálne predpoklady, aby sme ich považovali za osobitnú čiastku reči“ (c. d., s. 131). Takéto smerovanie bolo prirodzeným dôsledkom syntaktických výskumov, ktoré odhaľovali jazykové jednotky-slová slúžiace na sprostredkovanie istého významu, no nezaradené/nezaraditeľné do klasickej sústavy vetných členov ani slovných druhov, resp. v nej osobitne nerozpoznané.

Tak ako L. Ďurovič nadväzoval na V. V. Vinogradova a A. V. Isačenka, E. Jóna nadviazal na definíciu častíc z iného zdroja sovietskej lingvistiky – z Gramatiky ruského jazyka, ktorej hlavným redaktorom bol L. V. Ščerba⁹, a inšpiroval sa aj prácami F. Trávníčka (1951): „Častice sú neohybné slová, ktoré dodávajú vete alebo slovám vo vete rozličné významové odtienky“ (Jóna, 1951, s. 236). E. Jóna rozdelil túto triedu v prvom rade na samostatné a nesamostatné častice: „Samostatné častice používajú sa v rozličných druhoch viet, ktoré obyčajne uvádzajú, ale samy nie sú vetnými členmi... Nesamostatné častice sa používajú na tvorenie rozličných tvarov a nových slov, napr. *by* (v podmieň. spôsobe), *-si*, *-kol'vek* (v neurč. zámenách a príslovkách), *vol'a-*, *da-*, *nie-*, *ni-*, *hoci-* (v neurčitých zámenách a príslovkách, v rozličných tvaroch slovesných i neslovesných na zdôraznenie) a *i.*“ (tamže). Samostatné častice rozčlenil autor podľa druhu významového odtienku na

- a) opytovacie,
 - b) želacie,
 - c) rozkazovacie,
 - d) vydielajúce, obmedzujúce
- a dve osobitné skupiny slov:
- e) spôsobové častice (modálne slová),
 - f) prisviedčacie a záporové častice.

O túto klasifikáciu sa vo svojej prvej veľkej štúdií o časticiach výrazne oprel aj J. Mistrík (1959; porov. ďalej).

E. Jóna urobil uvedenou typológiou dva závažné kroky. Po prvé, dôraznejšie upozornil na potenciálnu možnosť zaoberať sa aj v slovenčine nesamostatnými časticami,

⁸ Porov. vyššie zmienku o opisoch parentézy a ich súvis s vymedzovaním častíc.

⁹ Informáciu o tejto súvislosti podáva J. Štolc (1956, s. 60):

„V *Grammatike russkogo jazyka* (redaktor L. V. Ščerba, 12. vyd. 1951, I. diel, str. 194) sa častice definujú takto: „Časticou sa volá pomocná časť reči, ktorá dodáva vete alebo jej jednotlivým častiam rozličné významové odtienky.“

Túto definíciu preberá E. Jóna (...) skoro doslovne...“

ktoré zohrávali dôležitú úlohu v ruskom jazykovom systéme, kde sa im prirodzene venovala náležitá pozornosť. Podobne sa ustaľovala napr. aj bulharská tradícia, kde sa v rámci širokého chápania slovného druhu medzi častice zaradovali a) častice s pomocnou funkciou vo vete, b) slovotvorné častice (*-gode, edi-, si-, što-* a pod.), c) formotvorné častice (*po-, naj-, šte, neka, se, si* a pod.) (Rangelovová, 1993, s. 17).¹⁰

V slovenskej lingvistike sa nesamostatným časticiam nevenovala taká pozornosť ako napr. v bulharskej a najmä ruskej lingvistike, ale aspoň v základnom výpočte sa uvádzajú v Morfológii slovenského jazyka (1966; ďalej MSJ; autorom kapitoly o časticiach je J. Mistrík) po predchádzajúcom podobnom opise toho istého autora (Mistrík, 1959) ako podskupina častíc: „nesamostatné častice sú *by, čo, zdôrazňovacie že (-že), ho, len, už, to, čo, čím*. Všetky majú povahu morfém“ (MSJ, s. 751). Repertoár nesamostatných častíc je v MSJ odlišný v porovnaní s tým, ktorý vymenúva E. Jóna, resp. s tým, ktorý nachádzame v ruskej a bulharskej tradícii. J. Ružička (1956) pri rozbere sporných bodov v Jónovom vymedzení častíc upozornil, že v uvedených prípadoch ide o morfémy a nie o častice. Podobne tieto častice vymedzuje E. Pauliny: „Nesamostatné častice sa pridávajú k slovám a dodávajú im rozmanité významové odtienky, napr.: *ktosi, ktorýže, povedzže, hocikto, dakto*“ (Pauliny, 1971, s. 134). V súhlase s niektorými účastníkmi diskusií o časticiach E. Pauliny dopĺňa: „Nesamostatnou časticou je aj zosilňovacie slovko *ho* (*Ideš ho domov!*) a tvaroslovná častica *by*“ (tamže).

Z nášho hľadiska sa bez osobitnej podrobnej analýzy nesamostatných častíc zatiaľ prikláňame k názoru prezentovanému v MSJ a za nesamostatné častice by sme považovali *by* (v slovesnom tvare kondicionálu), *čím, čo* (v konštrukciách s druhým, resp. tretím stupňom prídavných mien a prísloviak: *čím väčší, čím viac, čo najviac*), *po* (v type *po slovensky*) a pod. Nesamostatné častice sa spomínajú aj vo viacerých vydaniach Štylistiky slovenského jazyka, napr.: „Neurčité zámená sú polysyntetické tvary, vznikajúce spojením určitých zámen s časticami *da-, nie-, ni-, hoci-, voľa-, všeli-, málo-, kde-, kade-, bohvie-, čertvie-, poda-, leda-, -si, -kol'vek*“ (Mistrík, 1977, s. 281). Uvedený súbor by sme rozdelili na dve skupiny: a) predponové a príponové morfémy, ktoré nefungujú ako samostatné lexikálne jednotky (*da-, ni-, voľa-, všeli-, poda-, -si, -kol'vek*), b) prefixoidy, resp. prvé časti zložených slov, ktoré pôvodne boli, resp. aj sú samostatnými lexémami, zväčša časticami (*nie-, hoci-, málo-, kde-, kade-, bohvie-, čertvie-, leda-*; patrí sem ešte *ktovie-, bárs-*, suffixoid *-že* a pod.). Slová *že, ho, len, už, to* považujeme v príslušnom kontexte za samostatné častice. Celú skupinu nesamostatných častíc (aj potenciálnych) by však bolo potrebné v súčasnosti podrobnejšie preskúmať.

¹⁰ Samostatné a nesamostatné častice sa osobitne vyčleňujú vo viacerých jazykoch rozličných jazykových skupín (podrobnejšie Šimková, 2008).

Druhým závažným počinom E. Jónu bolo to, že modálne slová označil za spôsobové častice¹¹ a miesto samostatného slovného druhu ich vyčlenil „len“ ako osobitnú skupinu častíc. Vytvoril tak cestu na vyriešenie statusu častíc a modálnych slov v systéme slovných druhov slovenčiny.

Problematickosť a celú zložitosť vtedajšieho hodnotenia modálnych slov a rozdielnosť názorov na ne vystihol pri kritike E. Jónu J. Ružička: „modálne slová (*reku, vraj, azda, hádam, pravda* a pod.) nemožno priradiť k časticiam ani z hľadiska významu, ani z hľadiska syntaktickej funkcie. Sú to modálne slová, u nás hodnotené obyčajne ako príslovky, ktoré vo vete vystupujú ako vložky“ (Ružička, 1956, s. 9). Na inom mieste, pri vlastnej analýze postavenia modálnych slov v systéme slovenského jazyka, však J. Ružička tvrdí: „je zrejmé, že je plynulá hranica medzi týmito slovami a istým druhom častíc, najmä čo sa týka ich funkcie vo vete. ... Chýba však akékoľvek pozitívne kritérium tvarové (morfologické), ktoré je koniec-koncov rozhodujúce pre určenie slovného druhu s pevným lexikálnym významom“ (c. d., s. 16). „Ak modálne slová chceme pokladať za osobitný slovný druh, musíme uviesť ich pozitívne vlastnosti významové i gramatické, pretože to nie sú služobné, ale plnovýznamové jazykové jednotky“ (c. d., s. 1). Modálne slová ako samostatný slovný druh sa napokon v slovenčine nestabilizovali, ale napr. v ruskej a nemeckej lingvistiky je ich chápanie ako samostatnej triedy slov aktuálne aj v súčasnosti.

Tretí prístup k časticiam prezentoval v slovenskej lingvistike 50. rokov 20. storočia A. V. Isačenko, ktorý vo svojej práci *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. I.* (1954; 2. vyd. 1965) takisto nadväzoval na ruské a sovietske teórie. Svojou definíciou modálnych slov (modifikovanou z definície V. V. Vinogradova) akoby predznamenával definíciu častíc, ktorá sa aj s príspevom Ľ. Ďuroviča (1956) pod konečným autorstvom J. Mistríka (1959 a kapitola o časticiach v MSJ, 1966) nadhľadom udomácnila nielen v slovenskej jazykovede: „Eti grupy slov ne vyražajut objektivnyje otnošenija meždu slovami,“ (na rozdiel od predložiek a spojok ako „služobných“ slov; pozn. M. Š.) „a subjektivno-objektivnoje otnošenije govorjaščego k vsemu vyskazyvaniju ili otnošenije vyskazyvanija k realnosti“ (Isačenko, 1965, s. 24).

Trochu mimo týchto najčastejšie citovaných a (niekedy s malými obmenami) akceptovaných názorov sa ocitla charakteristika P. Ondrusa, ktorý zdôraznil ďalšiu vlastnosť častíc, vyskytujúcu sa najmä v definícii E. M. Galkinovej-Fedorukovej (1958): „Úlohou častíc je vyzdvihnúť emocionálny a intelektuálny obsah reči, zosilniť emocionálny a intelektuálny obsah slova alebo vety“ (Ondrus, 1956, s. 58), čiže

¹¹ Pomenovanie spôsobové častice použil na jednu skupinu častíc pri prvom opise tohto slovného druhu aj J. Mistrík (1959), hoci Š. Peciar (1958) navrhoval prevziať termín modalitné častice podľa F. Kopečného (1962, 1. vyd. 1958) – uplatnením domáceho slova sa zrejme sledovalo výraznejšie odlišenie od pôvodného pomenovania modálne slová.

ide o jazykové prostriedky, pomocou ktorých sa môže rozlične obmieňať obsah reči, vety, slova. Autor predovšetkým upozornil na nedostatok, „že sa skúmali len gramatické vlastnosti častíc bez ohľadu na ich lexikálny obsah a bez ohľadu na vzťah hovoriaceho k skutočnosti. Gramatici sa uspokojovali s tvrdením, že častice majú iba čisto gramatický význam. Takéto tvrdenie nie je domyslené, lebo pri základných častiach je priehľadný fakt, že ony *nevyjadrujú nijaké gramatické vzťahy medzi vetnými členmi*“ (c. d., s. 59).

Špecifické vlastnosti častíc (aj pod názvom uvádzacie slová) z hľadiska ich gramatického významu, ale predovšetkým z hľadiska ich schopnosti vyjadrovať emocionalitu hovoriaceho, resp. apelovať na vôľu a emócie adresáta a spolukonštituovať svojim významom modálnosť výpovede sa stali predmetom ďalšej práce L. Ďuroviča *Modálnosť*. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine (1956), pravda, spolu s inými lexikálno-syntaktickými prostriedkami slúžiacimi na vyjadrenie modálnych a hodnotiacich vzťahov (modálnosť predikačného jadra, špecifické syntaktické vetné aj súvetné konštrukcie, intonácia). Uvažujúc o pomere častíc k modálnosti autor pokladá za nevyhnutné rozdeliť ich aspoň na dve skupiny:

1. modálno-slovesné častice, t. j. tie, ktoré sa spolu so slovesom (sponou ap.) podieľajú na utváraní modálneho významu predikátu a ktoré V. V. Vinogradov označuje ako pobočné gramatické vyjadrovatele modálnosti viet – napr. opytovacia častica *vari*, výzvoová častica *nech*; autor vylúčil z tejto skupiny slovo *by*, ktoré pre slovenčinu, na rozdiel od ruštiny, kde má oveľa samostatnejšie postavenie, považuje len za súčasť podmieňovacieho spôsobu (Ďurovič, 1956, s. 29, 33 – 34) – naše doterajšie výskumy nás vedú k takému istému názoru (porov. vyššie);

2. „slovami celkom iného typu sú častice, ktoré fungujú pri jednotlivých plnovýznamových slovách ako «svojrázne kvalitatívne ukazovatele významovej závažnosti». Ide o slová ako *len*, *aj*, *aspoň*, *tiež* ap. Tieto častice sa nepodieľajú na postihovaní objektívne existujúcich vzťahov, ale hovoriaci pomocou nich iba rôznym spôsobom vyzdvihuje do popredia pozornosti jednotlivé pomenovania“ (c. d., s. 29 – 30).

Osobitne sa L. Ďurovič pristavuje aj pri spoločných vlastnostiach častíc a uvádzacích slov: „Ako častice, t. j. pri jednotlivých vetných členoch, môžu fungovať i slová, ktoré obyčajne pokladáme za modálne uvádzacie slová, pretože spravidla vyjadrujú určitý postoj hovoriaceho až k celej vete ... prechody medzi časticami a modálnymi uvádzacími slovami sú veľmi plynulé a často je správnejšie hovoriť o bifunkčnosti než o dvoch lexémach“ (tamže).

Modálnym a hodnotiacim uvádzacím slovám, ktoré dnes napospol považujeme za častice, venoval L. Ďurovič vo svojej monografii záverečné výklady, v ktorých ukazuje, ako sa nepredikatívne hodnotiace výrazy typu *správne*, *dobre*, *sláva* postupne približujú k uvádzacím slovám (skratky a značky používané autorom rozpi-

sujeme do plných foriem na lepšie porozumenie textu): „Aj keď hodnotiace uvádzacie slová vznikli vo funkciách nepredikatívnych, hlavne okolnostných (*Na svoje veľké šťastie sa rozhodol ostať*) a bezspornové hodnotiace výrazy naopak vo funkciách predikatívnych odumretím predikatívneho charakteru, spoločný význam i spoločný nevetný charakter priniesli tendenciu k ich splyvaniu ... Bezspornové hodnotiace výrazy sa od hodnotiacich uvádzacích slov zreteľne odlišujú iba tým, že sa nemôžu vklíňovať do výpovede, ktorú hodnotia“ (c. d., s. 174).

L. Ďurovič zužuje rozsah pôvodnej definície modálnych slov a *časťic* V. V. Vinogradova na modálne uvádzacie slová, ale v procese analýzy zisťuje, že predsa jestvuje „nepredikatívny výraz, ktorý nie je modálnym ani hodnotiacim uvádzacím slovom. Ide o takéto prípady: *Aspoň že neodišiel celkom bez rozlúčenia.* (úzus); *Len-len že sa drží na nohách.* (úzus) ... Vo všetkých prípadoch ... stojí pred spojkou *že* nejaká časťica, ktorá sa vzťahuje na prísudok“ (c. d., s. 183). Pri riešení morfológického charakteru a lexikálnej samostatnosti modálnych uvádzacích slov L. Ďurovič uzatvára: „V postavení vsuvky i adverbialného tvaru bez spojky sú prípady, o ktorých sme hovorili (*iste, samozrejme, pochopiteľne* a pod.) uvádzacími slovami, t. j. osobitnou časťou reči, odlišnou od adverbií i sémanticky, i syntakticky (nevstupujú do determinatívnych vzťahov, nemôžu byť okolnosťou), i morfológicky“ (tamže). Okrem lexikálnych jednotiek autor berie do úvahy aj vetné štruktúry: adjektívne tvary s kopulou a spojkou (*Je samozrejme, že všetci prišli.*) označuje ako modálne uvádzacie vety, výraz *podľa všetkého* (*Pavel sa podľa všetkého vrátil.*) ako modálnu uvádzaciu syntagmu (porov. c. d., s. 176 a 184). Na rozdiel od L. Ďuroviča považujeme výraz *podľa všetkého* za lexikalizovaný predložkový pád, ktorý funguje ako synonymum častice *zrejme* (lexikalizovanej predikácie *je zrejme, že...*), teda ho môžeme označiť ako časticový výraz (spojenie s platnosťou častice). Vetná štruktúra *Je samozrejme, že...* sa tradične hodnotí ako súvetie s vedľajšou vetou podmetovou, výpovediam typu *Samozrejme, že...* sa pozornosť nevenovala, príp. by sa výraz *samozrejme* v koncepcii uplatňovanej v Krátkom slovníku slovenského jazyka *zrejme* zaradil medzi vetné príslovky (tejto otázke sme sa podrobnejšie venovali v štúdií Šimková, 2002).

Zhrnujúce slovo v slovenskej diskusii o časticiach ako samostatnom slovom druhu a úloha pozitívne ich vymedziť na slovenskom materiáli pripadli napokon J. Mistríkovi, ktorý sa v štúdií z r. 1959 opiera o definíciu E. M. Galkinovej-Fedorukovej, s ktorou súhlasí Š. Peciar, a o definíciu V. V. Vinogradova, ktorú rozpracúval L. Ďurovič, ale odkazuje aj na definície E. Jónu a P. Ondrusa a uzatvára: „v podstate ich prijímame v takejto relácii: Častice sú neohybné slová, ktoré vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výberu jednotlivých výrazov alebo k celej výpovedi“ (Mistrík, 1959, s. 209). Časticiam tu pridelil status vzťahových slov, a to na úrovni hovoriaceho a na úrovni komunikácie, kontextu (výpovede).

J. Mistrík pokračoval v štúdiu častíc a do podstatne prepracovanej verzie svojej práce z r. 1959 (príslušná kapitola v MSJ, 1966, s. 746 – 806) zahrnul do definície aj ich ďalšie vlastnosti: „Častice sú pomocné slová, ktorými podávateľ nadväzuje na kontext alebo na situáciu a pritom vyjadruje rozličné významové odtienky jednotlivých výrazov alebo výpovedí i kontextových a aktualizáčnych vzťahov“ (MSJ, s. 746).

Kapitola etablovania častíc v opise slovenského jazykového systému sa ich spracovaním v Morfológii slovenského jazyka v podstate uzatvorila. V gramatických príručkách, učebniciach i čiastkových štúdiách venujúcich sa problematike častíc nachádzame (niekedy s menšími obmenami) definíciu častíc podľa J. Mistríka i jeho členenie častíc z MSJ.

V odborných diskusiách, často až polemikách v 50. a 60. rokoch 20. storočia sa v slovenskej jazykovede pripravili dobré základy a východiská modernej slovenskej lingvistiky, na ktorých sa vytvorili aj také fundamentálne diela ako Morfológia slovenského jazyka, ktorá nebola dodnes prekonaná, a Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968), pri ktorého redakcii zúročil svoje skúsenosti aj E. Jóna. Viaceré z názorov vyslovených v časovo koncentrovanom spektre sa prirýchlo dostali do pozadia (kam boli odsunuté aj výsledky bádání autorov ideologicky označených za neprijateľných), hoci ukazovali aj iné možnosti riešenia nastolených otázok. Do tohto spektra v uvedenom čase i neskôr prispel svojimi príspevkami z rôznych oblastí jazykového výskumu (dialektológia, história, jazyková kultúra, gramatika, lexikológia a lexikografia) aj Eugen Jóna, čo ho zaraďuje k typu všestranných slovenských lingvistov 20. storočia. Istým nezanedbateľným dielom sa E. Jóna zúčastnil aj na vymedzení častíc ako samostatného slovného druhu a na ustálení slovnodruhovej sústavy slovenčiny.

Literatúra

- BERNOLÁK, Anton: Grammatica slavica – Slovenská gramatika. Bratislava 1790. In: Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 556 s.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Knihkupecko-nakladateľského spolku 1902. 373 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica. I. V. vydanie, opravené a značne doplnené. Nitra: nákladom a tlačou Štefana Huszára 1930. 350 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica. II. V. vydanie, opravené a značne doplnené. Nitra: nákladom a tlačou Štefana Huszára 1930. 226 s.
- ĎUROVIČ, Lubomír: K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine. In: Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení. IV. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 113 – 139.

- ĎUROVIČ, Ľubomír: Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 220 s.
- GALKINA-FEDORUK, Evdokija M. – GORŠKOVA, Klavdija V. – ŠANSKIJ, Nikolaj M.: Sovremennij russkij jazyk. Sintaksis. Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatel'stvo Ministerstva prosvěščenija RSFSR 1958. 199 s.
- ISAČENKO, Alexander A.: Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopolavnenii s slovackim. Morfologija. I. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 304 s. (1. vyd. 1954)
- JÁNOŠÍK, Anton – JÓNA, Eugen: Slovník spisovného jazyka slovenského. 1. diel. A – J. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1946 – 1949 (zošitové vydanie). 992 s.
- JÓNA, Eugen: Treba a načim. In: Slovenská reč, 1938/39, roč. 7, č. 8, s. 226 – 233.
- JÓNA, Eugen: Funkcie predložiek v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1940/41, roč. 8, č. 4, s. 98 – 102, č. 5, s. 136 – 140, č. 9, s. 256 – 260, č. 10, s. 309 – 315; 1943/44, roč. 11, č. 9, s. 262 – 274, č. 10, s. 315 – 320.
- JÓNA, Eugen: Spisovná slovenčina pre každého. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1950. 114 s.
- JÓNA, Eugen: Zo školskej gramatiky. Častice ako osobitný slovný druh. In: Slovenská reč, 1951 – 52, roč. 17, č. 7 – 8, s. 233 – 236.
- JÓNA, Eugen: Vše, zavše. In: Slovenská reč, 1951/52, roč. 17, č. 5 – 6, s. 184.
- JÓNA, Eugen: Úvod do jazykovedy. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1954. 85 s.; 2. vyd. (doplnené) 1955. 96 s.; 3. vyd. (upravené) 1959.
- JÓNA, Eugen: Slovenština. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957. 182, s.; 2. vyd. 1961. 188 s.; 3. vyd. 1964.; 4. vyd. 1972.; 5. vyd. 1976.; 6. vyd. 1980 (spoluautor).
- JÓNA, Eugen: Viktorinova gramatika a jeho názory na spisovný jazyk. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, č. 2, s. 69 – 76.
- JÓNA, Eugen: Pavel Doležal a jeho gramatika. In: Slovenská reč, 1978, roč. 43, č. 5, s. 257 – 266.
- JÓNA, Eugen: Slovenský jazykovedec Samo Czambel (1856 – 1909). In: Kultúra slova, 1980(a), roč. 14, č. 1, s. 8 – 14.
- JÓNA, Eugen: Ján Damborský (1880 – 1932). In: Slovenská reč, 1980(b), roč. 45, č. 6, s. 321 – 337.
- JÓNA, Eugen: Gramatika Daniela Krmana. In: Kultúra slova, 1991(a), roč. 25, č. 4, s. 109 – 112.
- JÓNA, Eugen: Štúrova gramatika. In: Slovenská reč, 1991(b), roč. 56, č. 2, s. 65 – 78.
- KOPEČNÝ, František: Základy české skladby. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962. 359 s.
- LETZ, Belo: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1950. 582 s.
- MISTRÍK, Jozef: K otázke častíc v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. IV. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959, s. 201 – 228.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- ONDRUS, Pavel: K otázke častíc v slovenskom jazyku. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 58 – 59.
- ONDRUS, Pavel: Ku koncepcii systému slovných druhov v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 197 – 209.
- PAULINÝ, Eugen: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostál. Praha: Nakladatelství ČSAV 1958, s. 18 – 28.
- PAULINÝ, Eugen: Krátka gramatika slovenská. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 200 s.
- PAULINÝ, Eugen – ŠTOLC, Jozef – RUŽIČKA, Jozef: Slovenská gramatika. 3. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1955. 503 s.

- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- PECIAR, Štefan: K diskusii o časticiach. In: Slovenská reč, 1957, roč. 22, č. 1, s. 47 – 54.
- PECIAR, Štefan: Niektoré problémy klasifikácie neohybných slov. In: Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 141 – 146.
- PEŠKOVSKIJ, Aleksandr M.: Russkij sintaksis v naučnom osveščeni. 7. vyd. Moskva: Učpedgiz 1956. 511 s.
- RANGELOVOVÁ, Albena J.: Hodnotící částice v české větě v porovnání s bulharštinou. [Disertační práce k získání vědecké hodnosti kandidáta filologických věd.] Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 1993. 131 s.
- RUŽIČKA, Jozef: Sporné otázky slovenskej morfológie. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 3 – 19.
- RUŽIČKA, Jozef: Dva sporné slovné druhy. In: K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků. Olomouc – Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957, s. 55 – 65.
- RUŽIČKA, Jozef: Zo základnej problematiky slovných druhov. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 2, s. 65 – 84.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Slovnodruhovú príslušnosť vetných prísloviok. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 193 – 210.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Častice v slovenčine. Vývin slovného druhu v gramatických a lexikografických opisoch. [Doktorandská dizertačná práca.] Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2008. Rkp. 232 s.
- ŠTOLC, Jozef: Častice ako slovný druh v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 60 – 63.
- ŠTÚR, Ludovít: Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. Náuka reči slovenskej. Na vydanie prichystal Henrich Bartek. Turčiansky sv. Martin: Kompas 1943. 421 s.
- ŠTÚR, Ludevít: Nauka reči slovenskej. Faksimile pôvodného vydania na vydanie pripravili Lubomír Ďurovič – Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda 2006. 216 s. Dostupná aj na WWW: <http://www.juls.savba.sk/ediela>
- TRÁVNÍČEK, František: Mluvnice spisovné češtiny. I. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 612 s.
- TRÁVNÍČEK, František: Mluvnice spisovné češtiny. II. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 1498 s.
- VINOGRADOV, Viktor V.: Russkij jazyk. Grammaticeskoe učenije o slove. Moskva – Leningrad: Učpedgiz 1947. 784 s.
- ZAUNER, Alfonz: Praktická príručka slovenského pravopisu a výslovnosti. 2. vyd. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1941. 89 s.
- ZAUNER, Alfonz: Praktická príručka slovenského pravopisu. 3. vyd. Bratislava: Obzor 1966. 540 s.